

“ОСТАННЯ ІЗ РОДУ БОЛЕЙН” КАРЕН ХАРПЕР ЯК КВАЗІ-БІОГРАФІЯ

Квазі-біографія як літературне явище виникає у XIX ст., породивши низку часто надзвичайно талановито написаних творів, що ґрунтуються на містифікації, стилізації, створенні фальшивого життєпису героя. Автор розглядає як квазі-біографію роман американки Карен Харпер “Остання із роду Болейн”, оскільки, взявши за основу декілька фактів із життя героїні, письменниці все інше, зокрема ситуації, розмови, душевні переживання, домислює, створюючи образ, який має дуже мало від того, що дійшло до наших часів від справжньої Болейн, сестри англійської королеви Анни.

Ключові слова: художня біографія, квазі-біографія, містифікація, документ, факт.

Oleksandr Halych. “The Last Boleyn” by Karen Harper as a quasi-biography

Quasi-biography as a literary phenomenon appears in the 19th century, giving rise to a number of outstanding literary works based on mystification and stylization, creating false biography of a hero. The author sees the phenomenon of quasi-biography in the novel by American writer Karen Harper “The Last Boleyn” because, based on a few facts from the life of the heroine, she constructs the other entire situation in her own way. All the talks, emotional experience etc. create an image that has little in common with real Boleyn, who was a sister of the Queen Anne.

Key words: nonfiction, quasi-biography, mystification, document, fact.

Біографія як наукове й суспільне явище виникає ще в добу античності. Набагато пізніше датується поява фальшивої біографії, псевдобіографії. Ю. Лотман стосовно письменницької біографії зазначав: “Яскравим свідченням зростання культурної значущості біографії письменника є поява псевдобіографій” [3, 811]. Їх появу відомий дослідник пов’язував із книжкою П. Яковлева “Рукопис покійного Клементія Якимовича Хабарова, що містить роздуми про російську абетку і біографію його, ним же самим написану, з додатком портрета і знімку з почерку цього знаменитого мужа”. Цей твір було видано в Москві 1828 р. Він, на думку Ю. Лотмана, виступає “закінченою містифікацією: біографія, портрет, факсиміле почерку засвідчували реальність ніколи не існуючого автора” [3, 811]. Майже одночасно під пером відомих російських письменників з’являються містифіковані літературні персонажі, як Іван Петрович Белкін, Рудий Панько, Іриней Модестович Гомозейка, Порфирій Байський.

Пізніше, у XIX ст. з’являється квазі-біографія Козьми Пруткова. Імовірно, що саме під впливом персонажу, створеного О. Толстим і братами Жемчужниковими, в українській літературі виникає містифікований персонаж гіперфутуриста Едварда Стріхи, автором якого був К. Буревій. “Вбираючи в себе також окремі риси вдачі К. Буревія (життєві перипетії, що склали сюжетний кістяк “Зозендропії”, зокрема участь у селянському повстанні, заслання в Сибір і втеча, належать біографії реального автора), Едвард Стріха постав як збірний образ сучасника-конформіста” [1, 202].

Особливо великого поширення квазі-біографія набула наприкінці XX – поч. XXI ст. Тут помітну роль відіграла глобалізація, яка стирає кордони, полегшує зв’язки між людьми, насичує світовий інформаційний простір свіжими новинами та фактами, але вона ж нівелює роль особистості, розмиває національні відмінності, розриває усталені традиції. Досить часто відбувається звичайна підміна понять. Реальний документ і справжній факт витісняються імітацією документа, стилізацією факту. Так виникають квазі-документ, квазі-факт.

Помітними зразками квазі-біографії в українській літературі виступають повість С. Віннер “Блакитна хустина для Сократа” та роман

В. Єшкілева “Усі кути Трикутника”. Чимало псевдо-біографічних творів існує в різних літературах Заходу. Мета статті – розглянути один із таких творів, що належить перу сучасної американської письменниці Карен Харпер, лауреата літературної премії “Mary Higgins Clark Award” 2005 р.

Вона народилася в Толедо, штат Огайо, освіту здобувала в університетах цього штату в Афінах та Колумбусі. Певний час викладала англійську мову в коледжі та літературу у старшій школі. Зараз професійно займається літературою. До кола її творчих захоплень входить Британська імперія XVI ст. періоду правління династії Тюдорів. Інтерес до відтворення в романах історії того часу має і суб’єктивний фактор, адже саме із Британії походять її предки.

Творча діяльність Карен Харпер розпочалася на початку 80-х рр. XX ст. На сьогодні вона авторка багатьох романів. Серед них “Острів пристрасті”, “Ворота Едему”, “Золоте коло”, “Чорна орхідея”, “Кам’яний ліс”, “Майстриня її Величності”, “Коханка Шекспіра”, “Ірландська принцеса”. Перу Карен Харпер належить також роман “Остання із роду Болейн”, який уперше під назвою “Passion’s Reign” (“Панування пристрасті”) побачив світ у Сполучених Штатах Америки ще далекого 1983 року, а кілька років тому був суттєво перероблений і надрукований під сучасною назвою. Події в ньому відбуваються на початку XVI ст. в Англії і меншою мірою – у Франції часів правління Генріха VIII Тюдора і Франциска Французького. Головна героїня – Марія Болейн, сестра англійської королеви Анни.

Варто зазначити, що образ сестер Болейн своєю неординарністю привернув увагу багатьох американських та британських письменників, зокрема Робіна Максвелла (“Таємний щоденник Анни Болейн”), Розалінди Майлз (“Єлизавета I”), Моріс Петерс (“Троянда Хевера”), Джін Плейди (“Леді в Тауері”), Нори Лофтс (“Пані Анна”), Евелін Ентоні (“Анна Болейн”), Еллін Ермітейдж (“Сестри Тодор”), Філіппи Григорі (“Ще одна з роду Болейн”) та ін.

Спершу про жанр твору американки Карен Харпер. У передмові до видання сказано: “Книжка, яку ви зараз тримаєте в руках, не історичний роман у строгому значенні слова, хоча їй притаманні багато ознак, властивих цьому жанру” [4, 5]. Справді, твір аж ніяк не історичний роман, хоча в ньому й подано чимало реальних історичних особистостей – членів королівських родин Англії та Франції, вищих державних і військових діячів, відображено низку справжніх подій, зокрема церковну реформу англійського короля, що поклала початок незалежності церкви в цій державі від Ватикану, відтворені перші європейські самміти, що репрезентували не лише переговорний процес між великими державами Європи, а й низку розважальних заходів, що їх супроводжували. Але всі ці події становлять радше тло, на якому розгортаються яскраві картини життя головної героїні твору. А це вже дає підстави твердити, що праця американки – не історичний роман, але й біографічним у прямому розумінні його теж не можна вважати.

Роман Карен Харпер передусім квазі-біографічний, оскільки на тлі реальних історичних подій розкриває непросту біографію головної героїні Марії Болейн, що базується здебільшого на реальних подіях і фактах її життя (народилася у дворянській родині з багатим родоводом, завдяки батьку зробила блискучу кар’єру при дворі французького, а згодом і англійського монархів, стала коханкою останнього, народила двох дітей, один із яких, імовірно, був сином Генріха VIII, а потім всупереч волі впливового англійського політика Томаса Болейна, її батька, та молодшої сестри Анни, англійської королеви, таємно обвінчалася з небагатим придворним Вільямом Стаффордом, покинула королівський двір і поселилася в маленькому помісті свого чоловіка, народивши йому також двох дітей, і щасливо дожила свій недовгий вік, померши, не досягнувши навіть сорокаліття).

Роман багатоплановий і багатосюжетний. Природно, що головна сюжетна лінія твору пов'язана з біографією провідної героїні Марії Болейн. Саме історія її життя у викладі Карен Харпер і містить чимало епізодів, які дають підстави твердити, що роман американської письменниці квазі-біографічний. Авторка твору переконана, що у восьмирічному віці Марія була відправлена фрейліною до двору Маргарити, ерцгерцогині Австрійської. Роблячи цей крок, її батько Томас Буллен (саме так звучало це прізвище англійською, пізніше перероблене за наполяганням Анни, англійської королеви, на французький лад), призначений королівським посланцем при дворі Маргарити, так мотивував необхідність відправлення дівчинки до Нідерландів: “Я – як королівський посланець, а ти будеш серед її фрейлін, навчишся там витончених мистецтв, якими потрібно володіти справжній високородній леді. Ти носитимеш чудові вбрання, познайомишся із чудовими людьми, оволодієш як треба французькою мовою” [4, 20-21]. Для батька такий крок сприяв просуванню його кар'єрного зростання. Своїй дружині Єлизабет він так мотивував потрібність мати доньку поруч із собою в Європі: “Не намагайся заперечувати мені, Єлизабет, ти ж знаєш мій норов і мої мрії. Томас Буллен із купецького роду – так-так, хай сміються собі на здоров'я. Ми всіх їх обставимо і здеремося на найвищу вершину королівства” [4, 17]. На цьому шляху до вершини влади Томас Буллен вирішив використати власних дітей, особливо доньок, старшу Марію і молодшу Анну. Щоправда, біографи Марії не підтверджують факт такої ранньої її кар'єри при дворі Маргарити, це свідчить про авторський вимисел, який не має нічого спільного з реальними фактами. А це вже становить початок квазі-біографії, зав'язка міститься в цитованій вище розмові Томаса із дружиною Єлизабет.

Дослідники життєпису Марії Болейн також висловлюють сумніви щодо інтимних зв'язків героїні із французьким королем Франциском, фрейліною якого нібито вона була, удруге приїхавши до Європи після короткочасного перебування в Англії. Опис взаємин Марії і французького монарха у творі будується за законами художньої літератури, де авторські вимисел і домисел домінують над реальними документами й фактами. Письменниця вибудовує художню версію взаємин героїв, починаючи від опису перших вражень від молодого Франциска: “В очах десятилітньої дівчинки він увесь випромінював зачарування, притягував і заворожував” [4, 28]. Коли вдруге зблизка Марія побачила молодого короля Франції, то він, за версією Карен Харпер, виявився “набагато вищим і величнішим, ніж вона звикла бачити його на бенкетах, маскарадах та іграх. Могутні плечі, здавалося, готові розірвати білий оксамит дублета, а голова із гладенько зачесаним чорним волоссям і різьбленими рисами обличчя, очі дивилися ледве не з-під стелі на зачаровану Марію” [4, 41].

Вигадана також сцена, у якій Марія вперше опинилася в особистих покоях короля Франциска: “Він примружився, намагаючись розгледіти його гостю. Марія не очікувала, що він раптом опиниться так близько. Одягнений король був по-домашньому: короткі штани й панчохи з фіолетового атласу і розщібнутий дублет коричневого оксамиту, під яким біліла шовкова вишита сорочка. Вражаючою розкішшю вирізнялися лише оксамитові, густо розшиті золотом черевики із квадратними носами та ще величезний гульфік, також оздоблений багатою вишивкою” [4, 98]. Сцена зваблення королем виписана белетристично, а не документально, оскільки не спирається на жодне історичне джерело.

Імовірно, повністю вигадана письменницею історія знайомства юної Марії з геніальним італійським художником Леонардо да Вінчі, талант якого цінував французький король. Старий митець виручив юну Марію в делікатній ситуації, коли її прагнув спокусити знатний гультьяр Рене де Бросс. До того

ж, щоб загострити інтригу, пов'язану зі спокушенням Марії французьким монархом, Карен Харпер завершує цю сцену повідомленням королю про те, що італійський художник Леонардо да Вінчі прохає короля відвідати його перед смертю. Авторка роману ніби шкодує, що повідомлення про останнє прохання художника надійшло вже тоді, коли королю вдалося позбавити головну героїню цноти. Карен Харпер, певно, щоб загострити інтригу свого твору, описує інтимні зв'язки Марії з іншими вельможами Франції, яким передавав свою коханку король, часто програючи її під час азартних ігор: "Одного разу Франциск розплатився нею за програш..." [4, 109].

Правдоподібніший факт про інтимні зв'язки англійського короля Генріха VIII з Марією, на які підштовхнув її батько, прагнучи отримати наступне підвищення на службі. Щоб позбавити свою нову фаворитку певних незручностей становища, король Англії вирішує віддати її заміж за чоловіка, якого вона досі не знала й не кохала: "Марія Буллен, – звернувся до неї король, – я з гордістю представляю вам Вілла Кері як вашого майбутнього чоловіка, люблячого й турботливого" [4, 156]. Для батька Марії такий шлюб був надзвичайно вигідним, оскільки донька віднині повинна була постійно жити при монаршому дворі, а отже, інтимні стосунки короля і Марії будуть продовжені, що забезпечувало йому кар'єрну стабільність. За шлюб із Марією (а фактично за закриття очей на продовження її інтимних стосунків із монархом) Вілл Кері отримав від короля "посади і прибутки камергера герцогства Ланкастерського, коменданта замку Плеші і доглядача ще двох великих парків" [4, 164]. Нова фаворитка так сподобалася королю, що він навіть напередодні весілля, до якого Марія готувалася в родовому маєтку Буллен Гевер, зумів відвідати її. Під час прогулянки Генріх VIII сказав Марії: "Ти будеш носити ім'я Вілла Кері і, може статися, його дітей, але твоя любов повинна належати мені... У таких справах, Маріє, король – всього лиш чоловік. Не бійся його. Віддайся йому, і він відплатить тобі вічною вдячністю" [4, 176]. Тут же монарх запропонував Марії називати його "просто Генріхом, коли ми залишимося наодинці, а це буде траплятися часто, золота моя Маріє" [4, 177].

Карен Харпер вкладає у внутрішній монолог героїні порівняння двох королів, Марія надає перевагу англійському: "Замість жорстокого Франциска з'явився цей ніжний король, що часто сміється" [4, 213].

Історичні джерела свідчать, що Марія у шлюбі з Віллом Кері народила йому двох дітей, хлопчика і дівчинку, однак, хто їхній батько – залишилося загадкою. У романі "Остання із роду Болейн" героїня наполягає, що син і донька народжені від чоловіка, хоча в підтексті сказано, що це діти англійського короля, але Марія на пряме запитання Генріха, який не мав спадкоємця, чи це не його діти, стверджує протилежне. У самому ж тексті роману є сцена, у якій батько запитує Марію, чиє дитя вона носить: "Можливо, що це дитя Його величності? Так?" [4, 236]. На що отримує відповідь доньки: "Я не можу сказати точно, батьку. Так, може бути і так, але в тому місяці Вілл був при дворі, тому як я можу бути впевнена?" [4, 236].

Окрема сюжетна лінія роману пов'язана з постаттю Вільяма Стаффорда, небагатого дворянина, чий батьки потрапили в опалу до короля після війни Червоної та Білої Троянди, але сам він користався повною довірою монарха. Уся ця лінія надзвичайно белетризована, правда лише те, що Марія після смерті свого чоловіка таємно обвінчалася зі Стаффордом, а потім була вигнана з монаршого двору й тихо дожила віку в сільській глушині з улюбленим чоловіком.

Марія познайомилася зі Стаффордом ще у Франції, куди він прибув у світі англійського монарха. Уперше вона побачила його 13 грудня 1518 р.:

“Молодик уважно слухав батька, задерши міцну русяву голову, злегка розставивши ноги; у такій позі він був одного з Томасом Булленом зросту. Раніше Марія ніколи не помічала цього чоловіка” [4, 76]. Спершу героїня прийняла його за француза, а потім дізналася, що Вільям Стаффорд – особистий охоронець короля Англії. Хвилинна розмова з ним схвилювала Марію: “Їй було досить печально, що хвилинна бесіда вивела її з душевної рівноваги, а особливо те, що Вільям Стаффорд бачив, як поспішно покинув її батько, ніби тому не було ніяких справ до власної доньки” [4, 80]. Майбутній чоловік видався Марії грубіяном, необтесаним мужланом. Звичайно, усі ці подробиці зовнішності героя, його оцінки Марією – плід фантазії письменниці, оскільки в історичних джерелах жодних подібних свідчень немає.

Наступного дня головна героїня роману Карен Харпер знову в натовпі придворних Генріха побачила “високого і русоволосого Вільяма Стаффорда, що пожирав її очима” [4, 80]. Відбувається подальша белетризація цієї сюжетної лінії. Марія ще не розуміє, що вона поступово закохується в цього чоловіка, тому їй відразу до нього повільно відходить, “Марія невдоволено змушена була визнати перед самою собою, що й у вишуканому вбранні із позолоченого оксамиту і тяжкої парчі він виглядає таким самим вродливим і мужнім, як тоді, на борцівській арені, вкритий потом і вимащений землею” [4, 152-153].

Звістка про рішення короля віддати Марію заміж за Вільяма Кері розсердила Стаффорда: “Вільям же Стаффорд, що стояв у тіні, виглядав таким сердитим, яким Марія його ще не бачила” [4, 156]. Однак кохання до Марії примусило його бути постійно поряд із нею. Під час весілля їй довелося танцювати разом зі Стаффордом. Це для Марії виявилось повною несподіванкою: “Я вас раніше не бачила, – мовила вона, задихаючись, коли вони проносилися під аркою із рук в шовках та оксамиті.

– Я дав клятву, що ноги моєї тут не буде, щоб не псувати вам прекрасний день. Але не зміг утриматися, щоб хоч краєчком ока не подивитися на святкування... і на наречену. У вас такий вигляд, що від нього одного вже перехоплює подих” [4, 185]. У ніч після весілля Марії приснився Стаффорд, його “вродливе грубувате обличчя <...>, його сміх і його допитливий погляд” [4, 190].

Письменниця поступово і послідовно засобами белетристики доводить, як відбувалася еволюція сприйняття Марією Стаффорда, якого вона почала називати Стаффом: “З одного боку, Стафф вирізнявся гострим розумом, був завзятим наїзником, охоче брав участь у всіляких змаганнях. З другого – коли стріляли по мішенях, де ж королю краще за все поставити чоловіка, котрому він не дуже довіряє, якщо не поруч із собою? Наскільки могла судити Марія, Стафф був єдиний, кому вистачало сміливості – чи дурочців – завжди говорити королю те, що думає, а ще перемагати короля у грі в кулі” [4, 192].

Марії дуже непросто давалося зближення зі Стаффом. Використовуючи різні белетристичні засоби, домисел і вимисел, письменниця робить логічною сюжетну лінію Стафф – Марія. Кожен наступний епізод висвітлює щось нове в їх стосунках.

Так, під час гри короля в теніс відбулася прогулянка Марії зі Стаффом, саме тоді він прямо запитав її про вагітність, а також, хто батько дитини. Зізнавшись, що справді чекає на дитину, Марія ніби стає ближчою до людини, яку досі вважала набридливою. Проаналізувавши ситуацію, Стафф радить жінці одразу повідомити про це батька: “Імовірно, батько попрохає вас не говорити нічого королю, поки Його величність не оголосить офіційно про його призначення хранителем двірцевої скарбниці, а це буде під новий рік. У такому випадку королю буде вже важкувато відмінити призначення, навіть якщо стане відомо, що ви вагітні і повинні поїхати із двору” [4, 230].

Саме тоді Стафф дізнався, що Марія не кохає свого чоловіка, що дало йому надію на майбутнє. Минуло кілька років, Марія вже мала двох дітей, а фавориткою Генріха VIII стала її молодша сестра Анна. Саме тоді Стафф наважується її поцілувати, і Марія не заперечує: “Сильні руки Стаффа знову обвили її талію, злегка притягнули Марію, губи потяглися до її губ – і вона, уже не опираючись, безвільно притиснулася до нього всім тілом; думки і страхи віддалилися кудись, і вона відповідала поцілунками на кожен його жагучий поцілунок” [4, 278]. Кохання, що тліло десь у глибині серця Марії, спалахує з величезною силою. І письменниці вдається його відтворити в образній формі. Саме у цей час героїня роману Карен Харпер уперше зрозуміла, що її може вигнати король, зненавидіти чоловік, розсердитися батько, але вона має людину, яка її кохає, на яку вона може опертися в подальшому житті.

Після раптової смерті Маріїноого чоловіка Вілла Кері ніщо, крім гніву короля, не стояло на перешкоді до їхнього шлюбу. Боячись викликати на себе немилість Генріха VIII, Марія і Стафф таємно обвінчалися в сільській церкві, а саме весілля відбулося на постійному дворі, господарем якого був давній друг Стаффа. Коли королю стало відомо про їх одруження, він вислав їх у родинний маєток Стаффа. На прохання Анни, яка стала королевою, Марія із чоловіком з’явилися при дворі саме тоді, коли доля роду Болейнів виявилася нещасливою: королева була заарештована й невдовзі страчена, було засуджено на смерть і брата Марії та Анни, а батько потрапив у немилість короля. Стаффу і Марії король великодушно дозволив покинути двір і жити в родовому помісті Уївенго, зберігши її як останню представницю великого роду.

Третя, досить докладно виписана сюжетна лінія роману, пов’язана з долею сестри Марії Анни. Тут також мало опертя на справжні документи і факти. Автор надає перевагу белетристичному вирішенню конфлікту. У науковій літературі значна частина біографії Анни затемнена. За версією Карен Харпер, вона була молодшою сестрою Марії Буллен, хоча існує свідчення, що Анна могла бути і старшою сестрою.

Оскільки основні події роману Карен Харпер, що безпосередньо пов’язані з постаттю Марії Болейн, не відповідають специфіці жанру біографічного твору, у ньому відсутня наукова хронологія життя головної героїні, а це може означати лише одне – “Остання із роду Болейн ” є квазі-біографією, тобто несправжньою, фальшивою. Від “квазі (лат. *quasi* – ніби, майже, немовби) – у складних словах означає “ніби”, “позірний”, “несправжній”, “фальшивий” [2, 263]. Фактично твір американської письменниці можна визначити, з одного боку, як квазі-біографію, а з другого – як роман за мотивами біографії Марії, бо взявши за основу декілька фактів із її життя, авторка все інше, зокрема розмови, душевні переживання, домислює, створюючи образ, що має дуже мало від справжньої Болейн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки: Монографія. – Вид. друге, доповн. і перероб. – К.: Смолоскип, 2006. – 464 с.
2. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
3. Лотман Ю. О русской литературе. – СПб.: Искусство СПб., 2005. – 845 с.
4. Харпер К. Последняя из рода Болейн / Пер. с англ. и предисл. В. Полякова; худож. Н. Переходенко. – Харьков: Книжный клуб “Клуб Семейного Досуга”; Белгород: ООО “Книжный клуб “Клуб семейного досуга”, 2011. – 608 с.

Отримано 5 грудня 2014 р.

м. Луганськ